

Arz, âlemin kalbi olduğu gibi toprak unsuru da arzın kalbidir.

İ'lem eyyühe'l-aziz! Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan, büyük bir ölçüde tekrar ettiği ihya-yı arz ve toprak unsuruna nazar-ı dikkati celbettiğinden kalbime şöyle bir feyiz damlamıştır ki:

Arz, âlemin kalbi olduğu gibi toprak unsuru da arzın kalbidir. Ve tevazu, mahviyet gibi maksuda îsal eden yolların en yakını da topraktır. Belki toprak, en yüksek semavattan Hâlık-ı semavata daha yakın bir yoldur. Zira kâinatta tecelli-i rububiyet ve faaliyet-i kudrete ve makarr-ı hilafete ve Hay, Kayyum isimlerinin cilvelerine en uygun topraktır. Nasıl ki arş-ı rahmet su üzerindedir. Arş-ı hayat ve ihya da toprak üstündedir. Toprak, tecelliyat ve cilvelere en yüksek bir âyinedir.

Evet, kesif bir şeyin âyinesi ne kadar latîf olursa o nisbette suretini vâzih gösterir. Ve nurani ve latîf bir şeyin de âyinesi ne kadar kesif olursa o nisbette esmanın cilvelerini cilâlî gösterir. Mesela, hava âyinesinde yalnız şemsin zayıf bir zıyası görünür. Su âyinesinde şems, zıyasıyla görünürse de elvan-ı seb'ası görünmüyor. Fakat toprak âyinesi, çiçeklerinin renkleriyle

şemsin zıyasındaki yedi rengi de gösterir. أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَ

هُوَ سَاجِدٌ olan hadîs-i şerif, bu sırra işareten şehadet eder. Öyle ise

arkadaş, topraktan ve toprağa inkılab etmekten, kabirden ve kabre girip yatmaktan tevahhuş etme!

Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyan, büyük bir ölçüde tekrar ettiği ihya-yı arz ve toprak unsuruna nazar-ı dikkati celbettiğinden kalbime şöyle bir feyiz damlamıştır ki:

Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan, ihyâ-yı arzı ve toprak unsurunu büyük bir ısrarla nazara verdiğiinden, Üstadımız o nurlu nazarla bakıyor; bizlerin çoğu gafletle bakıp geçerken, o aynı manzarada kudretin cilvesini, haşrin delilini ve hayatın sırrını görüyor. Bizim gözümüze sıradan bir bahar hadisesi gibi görünen şey, onun kalbinde bir feyiz kapısı açıyor.

Arz, âlemin kalbi olduğu gibi toprak unsuru da arzın kalbidir.

“Arz, âlemin kalbi olduğu gibi...” ifadesi, kâinatı büyük bir beden gibi düşünmemizi ister. Nasıl ki insan bedeninde kalp hayatın merkezidir, bütün organlara canlılık oradan yayılır; aynen öyle de bu uçsuz bucaksız kâinatta hayatın merkezi arz, yani dünyadır. Milyarlarca galaksi içinde bildiğimiz hayatın, nebatatın, hayvanatın ve insanın bulunduğu yer burasıdır. İlahi isimlerin en parlak tecellileri burada okunur, hayat burada atar. Bu yönüyle arz, kâinatın kalbi hükmündedir.

Bu cümlemin ikinci kısmı ise daha da derin bir noktaya işaret eder: **“Toprak unsuru da arzın kalbidir.”** Yani dünya içinde de hayatın merkezi topraktır. Çünkü bütün canlılık topraktan çıkar. Ağaçlar, çiçekler, ekinler... hatta insan bile aslı itibariyle topraktan yaratılmıştır. Toprak dışarıdan bakıldığında cansız, sessiz ve değersiz gibi görünür; üzerine basılır, ezilir, hor görülür. Fakat tam bu hâliyle, içinden sayısız hayat fışkırtır. Adeta kalp gibi... Kalp de sessizdir, kendini göstermez ama hayatı dağıtır. Toprak da sessizce bütün canlılara rızık verir, hayatın kaynağı olur.

Kıymet, görünmekte değil; hayat vermektedir. Yüksekte olmakta değil; faydalı olmaktadır. Toprak en aşağıda olduğu hâlde en büyük vazifeyi görür. Kalp bedeninin içinde saklı olduğu hâlde hayat onunla devam eder.

Ve tevazu, mahviyet gibi maksuda îsal eden yolların en yakını da topraktır.

“Ve tevazu, mahviyet gibi maksuda îsal eden yolların en yakını da topraktır.” ifadesi, insanın hakikate nasıl ulaşacağını çok sade ama çok derin bir misalle anlatır. **Çünkü insan çoğu zaman yükselerek, öne çıkarak, kendini göstererek bir yere varacağını zanneder. Hâlbuki hakikat yolu bunun tam tersidir.** Yaklaşmak isteyen, küçülmeyi öğrenmelidir. İşte toprak bu yolun en canlı temsilidir.

Toprağa bak... En aşağıdadır. Herkes onun üzerine basar, kimse ona değer vermez, kimse onu övmes. Ama buna rağmen şikâyet etmez. Kendini savunmaz, kendini ispat etmeye çalışmaz. İşte mahviyet budur: Kendini silmek, varlığını öne çıkarmamak, “ben” davasından vazgeçmek. Ve tevazu da budur: Yüksekte olmaya değil, aşağıda kalmaya razı

olmak.

Hatta daha da ileri bir hâli var:

- Sen toprağın üstüne basarsın... o yine sana verir.
- Ezersin... o sana çiçek çıkarır.
- Üzerinde yürürsün... o sana rızık yetiştirir.

Yani sana yapılan muameleye göre değil, içindeki hakikate göre davranır. **Kin tutmaz, karşılık vermez, hesap yapmaz. Onun derdi kendini göstermek değil; vermektir, yaşatmaktır.**

İşte asıl tevazu burada başlar:

- Sana kötü davranana karşı bile hayırla mukabele edebilmek
- Ezilsen de içinden güzellik çıkarabilmek
- “Ben niye?” demeden vazifeni yapabilmek

Toprak sana şunu ders veriyor: **“Ben ayaklar altındayım ama benden hayat çıkıyor. Sen baş üstünde olmak istiyorsun, peki içinden ne çıkıyor?”** Demek ki mesele konum değil... İçinden ne çıktığıdır.

Bir de şuradan bakalım. Normalde toprağa atılan her şeyi toprak çürütür. Çöpleri, işe yaramayanları, bozulmuş olanları... hepsini parçalar, dağıtır, yok eder. Ama aynı toprak, bir çekirdek atıldığında onu çürütmez; bilakis korur, besler, büyütür ve içinden koca bir ağaç çıkarır.

Demek ki toprak gelişigüzel davranmaz. Her şeye aynı muameleyi yapmaz. Faydasız olanı çürütür. Kıymetli olanı ise büyütür

İnsana düşen ders burada başlıyor... **İnsan da kalbini bir toprak gibi yapmalı. İçine gelen her şeyi barındırmamalı.**

- Kibir geldi mi? Çürütmeli
- Haset geldi mi? Yok etmeli
- Kin, öfke, enaniyet geldi mi? Onları eritip dağıtmalı

Ama...

- İman geldi mi? Onu büyütmeli
- Güzel bir niyet geldi mi? Onu korumalı
- Bir hayır duygusu doğdu mu? Onu ağaç gibi geliştirmeli

Yani insanın kalbi seçici olmalı. Her geleni kabul eden değil; zararlıyı eleyen, faydalıyı yeşerten bir kalbi olmalı.

Bazen nefsin kırılması, benliğin dağılması, planların bozulması... bir çürüme gibi gelir. Ama eğer doğru zemindeyse, yani iman ve teslimiyet toprağındaysa; o çürüme aslında yükselişin başlangıcı olur.

Ey nefis...

Toprak gibi olmayı öğrenemedin hâlâ. Sana atılan bir sözle kırılıyor, sana dokunan bir bakışla kabarıyorsun. Herkes seni övsün istiyorsun ama bir eleştiriye tahammül edemiyorsun.

Bak toprağa... Üzerine basılıyor, eziliyor, kirletiliyor... ama yine de verir. Sen ise küçük bir incinmede bile kesiliyorsun, darlıyorsun, geri çekiliyorsun.

Toprak, kendine atılan çöpü çürütür; sen ise içine atılan kini büyütüyorsun.

Toprak, çekirdeği alır, ağaç yapar; sen ise sana verilen bir nimeti bile enaniyetle zehirliyorsun.

Sor kendine: Senin içine ne atılıyor ve sen ondan ne çıkarıyorsun? Kötülük gelince büyütüyor musun? Yoksa onu çürütüp iyiliğe mi çeviriyorsun?

Unutma... **Toprak ayak altındadır ama içinden hayat çıkar.** Sen baş üstünde olmak istiyorsun ama içinden ne çıkıyor? Eğer hâlâ "ben" diyorsan, bil ki henüz toprak olamamışsın. Ve toprak olamayan... Meyve veremez kemal bulamaz.

"Kulun Rabbine en yakın olduğu an, secde hâlidir."

Secde ne demek? Yere kapanmak, Yani **toprak olmak.** İnsan secdede ne yapıyor? Başını yere koyuyor, en şerefli uzvunu toprağa indiriyor "Ben yokum... Sen varsın." Diyor.

İnsan yükselmek istiyor... Ama yol yukarıdan değil, aşağıdan açılıyor. Kur'ân bunu çok sarsıcı bir ifadeyle bildirir:

"Hayır! Ona uyma; secde et ve yaklaş!" (Alak, 96/19)

Dikkat edilirse "yüksel" değil, "secde et" denir ve ardından "yaklaş" buyrulur.

Demek ki Allah'a yaklaşmanın yolu, secdeden; yani alçalmaktan geçer. İnsan eğildikçe aradan "ben" kalkar, perde incilir; insan küçüldükçe ilahi tecelli büyür. Böylece anlaşılır ki Allah'a yakınlık yükseğe çıkmakla değil, kendini indirmekle olur. Secde bunun zirvesidir: İnsan toprağa değdiği anda, hakikatte en yüksek makama ulaşır.

İnsan iki yoldan birini seçer: Ya kendi isteğiyle Rabbine eğilir ya da kibriyle doğrulup kalır. Fakat hakikat değişmez; eğilmeyi reddeden, sonunda eğdirilir. İşte bu yüzden denilmiştir: Dünyada secde etmeyen... ahirette zilletle eğilir.

إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ

“Bana ibadet etmekten kibirlenenler, hor ve hakir olarak cehenneme gireceklerdir.” (Mü’min, 40/60)

أَدْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ

“Cehennemin kapılarından girin, orada ebedî kalacaksınız. Kibirlenenlerin yeri ne kötüdür!” (Zümer, 39/72)

Ey nefis... Eğilmeyi zayıflık sandın, secdeyi küçülmek zannettin. Oysa sen “ben” dedikçe büyümedin, hakikatten uzaklaştın. Unutma: Dünyada isteyerek eğilmeyen başın, ahirette zorla eğdirilir. Ya şimdi izzetle secde edersin, ya sonra zilletle eğilirsin. Çünkü secde eden yükselir, secdeden kaçan ise küçülür.

Belki toprak, en yüksek semavattan Hâlık-ı semavata daha yakın bir yoldur. Zira kâinatta tecelli-i rububiyet ve faaliyet-i kudrete ve makarr-ı hilafete ve Hay, Kayyum isimlerinin cilvelerine en uygun topraktır.

“Belki toprak, en yüksek semavattan Hâlık-ı semavata daha yakın bir yoldur...” ifadesi ilk bakışta şaşırtır. Çünkü insanın zihninde hep şu vardır: Yukarı çıkmak, semaya yükselmek, uzaklara gitmek... sanki Allah’a yakınlık oradadır. Hâlbuki burada çok farklı bir hakikat açılıyor: Yakınlık mekânda değil, tecellidedir. Yani Allah’a yakınlık, O’nun isimlerinin en yoğun görüldüğü yerde aranır.

İşte o yer... topraktır.

Çünkü “tecelli-i rububiyet” dediği şey; Allah’ın terbiye etmesi, büyütmesi, geliştirmesidir. Bir çekirdeğin yavaş yavaş filizlenmesi, bir ağacın dallanıp meyve vermesi... bunlar öyle sıradan işler değil. Her an bir terbiye, bir idare, bir yönlendirme var. Bu faaliyet en yoğun nerede? Toprakta.

“Faaliyet-i kudret” dediği; Allah’ın kudretinin sürekli iş başında olmasıdır. Toprağa bakıyorsun: Her an bir yaratma var. Aynı topraktan binlerce farklı bitki, renk, tat, koku çıkıyor. Bu kadar çeşitlilik, bu kadar sanat... kudretin adeta gözle görülür hâli.

“Makarr-ı hilafet” yani insanın halife olarak bulunduğu yer de yine toprak. İnsan bu

dünyada yaşıyor, imtihanını burada veriyor, kulluğunu burada yapıyor. Yani Allah'a muhatap olan varlık olan insanın sahnesi de yine toprak.

Ve en önemlisi: **“Hay” ve “Kayyum” isimlerinin cilvesi...**

Hay: Hayat veren, **Kayyum:** Her şeyi ayakta tutan

Hayat nerede kaynıyor? Toprakta. Devam nerede sağlanıyor? Toprakta. Rızık nereden çıkıyor? Toprakta. Demek ki toprak... sadece basit bir madde değil; İlahi isimlerin en yoğun tecelli ettiği bir aynadır.

Bu yüzden Üstad hazretleri diyor ki: Belki de en yüksek semalardan bile daha yakın bir yol... Çünkü sen göğe bakınca uzak bir ihtişam görürsün, ama toprağa bakınca her an işleyen bir kudret, konuşan bir hikmet, yaşayan bir rahmet görürsün.

Nasıl ki arş-ı rahmet su üzerindedir. Arş-ı hayat ve ihya da toprak üstündedir. Toprak, tecelliyat ve cilvelere en yüksek bir âyinedir.

Kur'ân'da açıkça:

وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ

“O'nun Arşı su üzerindeydi.” (Hûd, 11/7)

Bu, **hakikattir**. Yani Arş'ın su üzerinde olması, ayetle sabittir. Ama burada şu çok önemli:

Bu bir **keyfiyeti bilinmeyen (bilâ keyf)** bir hakikattir. Yani “nasıl?” sorusunun cevabı yoktur. Mekânsal bir taht gibi düşünülmez (hâşâ). Ehl-i Sünnet bu tür ifadelerde şöyle der: **“Vardır, haktır; ama mahiyeti bilinmez.”**

“Arş-ı hayat” ve “arş-ı rahmet” ifadelerinde geçen “arş” kelimesi mecazî manadadır. Zira hakikatte arş birdir ve bütün âlemlerin, tabir-i caizse, idare merkezidir.

Üstad Hazretleri'nin **“Kalp de bir arştır.”** ifadesi de bu manayı teyit eder. Nasıl ki insanın manevî kalbi, yani ruhu, bütün bedeni idare eder; öyle de bütün âlemler arştan idare edilir. Bu benzetme, arşın bir “merkez-i idare” olduğunu akla yaklaştırmak içindir. Hatta başka bir yerde şöyle buyurur.

Birinci arş “toprak” unsurudur ki “hıfz ve hayat arşı”dır. İkincisi, fazl ve rahmet arşı olan “Su” unsurudur. Üçüncüsü ilim ve hikmeti ile tasarruf ettiği “Nur” unsurudur. Dördüncüsü ise

Emir ve İradesinin arşı olan “Hava” unsurudur. Lem’alar, 646

Üstad burada sadece lafzı nakletmiyor, **mana kuruyor**: “Arş-ı rahmet su üzerindedir” diyerek şunu söylüyor: Su = rahmetin en büyük aynası. O halde “arş” (yani merkez, en yüksek tecelli noktası) Rahmet cihetiyle suda görünür

Yani burada **iki şey birleşiyor**: Ayetteki hakiki bilgi → Arş su üzerindedir. Bunun manevî yorumu → Su, rahmetin merkezi aynasıdır.

Sonra diyor ki: “Arş-ı hayat ve ihya da toprak üstündedir” Çünkü: Hayat fiilen toprakta açılıyor. Diriltme (ihya) toprakta gerçekleşiyor. Yani burada “arş” kelimesi: “en yoğun tecelli noktası” anlamında kullanılıyor

Arş gerçekten su üzerindedir (gaybî hakikat). Ama sen o hakikatin yeryüzündeki yansımasını ararsan rahmeti suda, hayatı toprakta görürsün. Yani gökteki hakikat yerde tecelli ediyor.

Toplarsak “Arş-ı rahmet su üzerindedir.” cümlesi, İlâhî rahmetin mahlûkata ulaşmasında en büyük vesilenin su olduğunu ifade eder. Zira hayatın devamı, rızkın çoğalması ve yeryüzünün dirilmesi büyük ölçüde suya bağlıdır. Bu sebeple su, rahmetin en parlak aynasıdır.

“Arş-ı hayat ve ihya da toprak üstündedir.” ifadesi ise hayat verme ve diriltme fiilinin en geniş ve en gözle görülür tecellilerinin toprakta ortaya çıktığını ders verir. Dün ölü ve kuru bir toprak olan şeyin, bugün canlı bir bitkiye, bir hayvana, hatta insana dönüşmesi bu hakikatin en açık delilidir.

Evet, kesif bir şeyin âyinesi ne kadar latîf olursa o nisbette suretini vâzih gösterir. Ve nurani ve latîf bir şeyin de âyinesi ne kadar kesif olursa o nisbette esmanın cilvelerini cilâlı gösterir.

“**Kesif**” dediği şey: Yoğun, maddî, katı olan... yani toprak gibi. “**Latîf**” dediği: İnce, şeffaf, nuranî... yani hava gibi.

Kesif bir şeyin aynası ne kadar latîf olursa, sureti o kadar net gösterir.

- Yüz *kesif*, ayna ise *latîftir*. Ayna ne kadar latîfse görüntü o kadar berraktır.
- Su çamurluysa içine bakınca hiçbir şey seçemezsin. Ama su duru ve berraksa, gökyüzü, bulutlar hatta kendi yüzün bile aynen görünür. Su latîfleşince, kesif olan şeyleri net yansıtır.
- Bir pencerenin camı kirliyse dışarıyı bulanık görürsün. Ama cam temiz ve şeffafsa manzara adeta içeri girer. Camın latîfliği arttıkça, dışarıdaki kesif varlıklar daha açık görünür.

Latîflik; saflık, berraklık ve şeffaflıktır. Bu arttıkça, kesif olan şeylerin görüntüsü daha doğru, daha net ve daha güzel ortaya çıkar.

Latîf ve nuranî bir şeyin aynası ne kadar kesif olursa, esmanın cilvelerini o kadar parlak gösterir. İşte burada iş değişiyor...

- Elektrik latîf, ampul kesiftir. Kesif olan ampul, latîf olan enerjiyi görünür kılar.
- Ruh latîf, beden kesiftir. Beden, ruhun sıfatlarını sergileyen bir aynadır.
- Burada latîf olan: İlâhî isimlerdir (Rahmet, Kudret, İlim, Hikmet...) Kesif olan ise: Eşya ve insandır.

Yani görünmeyen, ince ve nurânî olan İlâhî hakikatler; **maddî, somut ve yoğun varlıklar üzerinde okunur, görünür hâle gelir.**

- Kudret görünmez. Ama dağların heybetinde, sarsılmazlığında, büyüklüğünde açıkça okunur.
- Hikmet latîftir; gözle görülmez. Ama insan bedenindeki sistemlere bak: göz, kalp, beyin... Her biri ince hesaplarla çalışıyor.
- Rahmet görünmez bir manadır. Ama annenin çocuğuna gösterdiği şefkatte, uykusuz gecelerde, fedakârlıkta görünür.
- Sanat görünmez bir manadır. Ama kelebeğin kanatlarındaki renk, desen ve simetri bu sanatı gözle görünür kılar.

Mesela, hava âyinesinde yalnız şemsin zayıf bir ziyası görünür. Su âyinesinde şems, ziyasıyla görünürse de elvan-ı seb'ası görünmüyor. Fakat toprak âyinesi, çiçeklerinin renkleriyle şemsin ziyasındaki yedi rengi de gösterir. أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ olan hadîs-i şerif, bu sırta işaretten şehadet eder.

Güneş nuranîdir. Ama onun içindeki zenginlik, her yerde aynı görünmez:

- Havada → sadece ışık
- Suda → ışık daha belirgin, ama renkler yok
- Toprakta (çiçeklerde) → bütün renkler açılıyor

Gül kırmızı, papatya beyaz, menekşe mor... Demek ki güneşteki o “yedi renk”, en net nerede görünüyor? **Toprakta** yani en “aşağı” gibi görünen şey en zengin tecelli gösteriyor.

Mesela hava âyinesine bakıldığında güneşin sadece zayıf bir ışığı hissedilir; ne renkler görünür ne de zenginlik. Su âyinesinde ise güneş daha parlak ve belirgin görünür, fakat yine de içindeki o yedi renk tam olarak açılmaz.

Fakat toprak âyinesine gelince, çiçeklerin renkleriyle güneşin ziyasındaki bütün renkler bir bir ortaya çıkar; gülün kırmızısında, papatyanın beyazında, menekşenin morunda o gizli zenginlik açığa çıkar. Demek ki en zengin tecelli, en kesif görünen aynada ortaya çıkar.

İşte bu sır, insanın secdesine bakar. İnsan secdede başını toprağa koyduğunda, yani kendini indirdiğinde, “ben”i aradan çıkardığında en parlak ayna hâline gelir. Bu yüzden Peygamber Efendimiz (asm) şöyle buyurmuştur.

أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ فَأَكْثِرُوا الدُّعَاءَ

“Kulun Rabbine en yakın olduğu an, secde hâlidir.” (Müslim, Salât 215)

Demek ki yakınlık yükseğe çıkmakla değil, doğru yere inmeyle olur; insan toprağa değdiği anda hakikat onun kalbinde bütün renkleriyle açılır.

Öyle ise arkadaş, topraktan ve toprağa inkılab etmekten, kabirden ve kabre girip yatmaktan tevahhuş etme!

Üstadın bakışına hayran olmamak mümkün değil... En korkulan hakikatleri bile öyle bir pencereden gösteriyor ki, insanın içindeki dehşet hayrete, korku ise teslimiyete dönüşüyor. Ölüm gibi ürpertici görünen bir hakikati, bir anda rahmetli bir yolculuğa çeviriyor. Kabri karanlık bir son olmaktan çıkarıp, nurlu bir başlangıç olarak okutuyor. İşte bu, sıradan bir bakış değil; eşyanın hakikatine nüfuz eden, perde arkasını gören bir iman nazarıdır.

Sen her baharda toprağın bağrından fışkıran sayısız çiçekleri, ağaçları, başakları görüyorsun da; **kendi toprağa dönüşünü niçin karanlık bir son zannediyorsun?**

Toprak sana yabancı değil ki... Senin beşiğin de oydu, sofran da odur, libasın da ondan gelir, bedeninin de ona döner. Seni taşıyan toprak, seni besleyen toprak, gün boyu üstünde gezdiğin toprak... nasıl olur da sana düşman olsun?

O, nice ölü çekirdekleri saklayıp baharda güldüren bir memur-u Rabbânîdir. Bir çekirdeği bağrına alınca onu boğmaz; ona başka bir hayatın kapısını açar. Sen de o çekirdek gibisin. Kabir, seni yokluğa atan bir çukur değil; Rahmet-i İlâhiyenin seni öteki âleme hazırladığı bir menzildir.

Evet, dışardan bakınca kabir sessizdir, soğuktur, dardır. Fakat hakikat göze görüldüğü gibi değildir. **Nasıl anne karnı da dar, karanlık ve kapalıdır; fakat çocuk için dünya**

kapısının eşiğidir. Aynen öyle de kabir, ehl-i iman için dar bir toprak çukuru değil; geniş bir âleme açılan kapıdır. Oraya giren kaybolmaz; yer değiştirir. Sönmez; perde arkasına geçer. Bitmez; başka bir hayatın sabahına yürür.

Asıl korkulacak şey toprağa girmek değil, toprağın altına imansız, hazırlıksız, sahipsiz inmektir. Yoksa Rabbini tanıyan bir kul için toprak vahşet yeri değil, emanet yeridir. Seni hiçten yaratan, çocukluktan ihtiyarlığa kadar herhâlde taşıyan, açken doyuran, susayınca içiren, ağlayınca teselli eden Rabbin; seni kabirde başıboş bırakır mı? Hiç mümkün müdür ki rahmetiyle bu kadar terbiye ettiği kulunu, ölüm kapısında sahipsiz bıraksın?

Öyleyse arkadaş... kabirden değil, gafletten kork. Topraktan değil, hazırlıksızlıktan ürk. Çünkü toprak, mümine mezar görünse de hakikatte bir rahmet beşiğidir. Orada beden susar ama ruh yolculuğa başlar. Orada göz kapanır ama başka âlemlere bakacak pencereler açılır. Orada insan toprağa yatırılır; fakat aslında rahmetin sinesine bırakılır.